

vosti, trpljenje, vse v imenu polnega življenja.

Slataperjev Moj Kras je zložen iz mozaičnih delov, ki sestavljajo organsko celoto, toda ne na principih klasičnega pisanja. Mozaičnost lahko pojmuje kot posamezne sestavine – vseeno ali o materi, o otroških igrah, o lastnem pisanju ali čem drugem – ki nimajo zgodbarske povezave in strnjene pripovedi. Vsak mozaični del je možno pojmovati kot lirizirano črtico, če s tem zasilno označimo posamezne segmente. Ti so povezani kot posamezni mozaični deli, ne nujno v povezujoča nadaljevanja, ampak kot nekako samostojne izpovedi, ki brez fabulizacije druga ob drugi sestavljajo smiselno celoto. Seveda Slataper uporablja naracijo, kjer mu je to potrebno. Vendar pa narativni del ne sledi dotlej utrjenim pripovednim postopkom. Že poudarjena redukcija naracije in orisnosti ustvarja drugačen položaj v ubesedovanju. Introspekcijo je vnesel bolj, kot je to za tedanji čas v navadi. S tem pa je razvil ne le psihološka stanja ter razpoloženske premene, ampak je hkrati liriziral besedilo. Lirizacijo je Slataper dosegel z izjemnim pesniškim občutkom za bistvo, izraženo največkrat metaforično. Prav metaforika daje Mojemu Krasu tisto posebno barvitost. Mestoma se v poetizaciji privzdigne

malone do baročnega zanosa, vselej pa je treba v sestavinah poetizacije videti čustveno polno osebnost, pesniškega duha. Slataperjevo slogovno naravnost si ne moremo zamisliti brez tropov in figur, ki mu dajejo posebno draž in lepoto. Tako pisanje pa je tedaj, ko je nastal Moj Kras, izjemno za italijansko književnost.

Knjigo dopolnjujejo prepotrebne opombe in zgleden esej Lina Legiše. Pod naslovom Scipio Slataper z naše strani je doslej najboljše obravnaval tržaškega pisatelja in kot poznavalec razmer in književnosti objektivno prikazal Slataperjevo osebnost in delo. Legiša je širše strnil bistvene zgodovinske silnice, ki omogočajo razumeti razmere in čas, v kar pa se vklaplja analitični prikaz o Scipiu Slataperju. Pisca odlikuje smisel za bistveno, a ne spregleda drobnih detajlov, ki so pomembni za osvetlitev literarnega dela in problematike.

Prevod Marka Kravosa bi zaslužil posebno osvetlitev. Opravil je zelo zahtevno delo, saj Moj Kras spada med tista leposlovsna dela, ki terjajo nadvse precizno prevodno besedo, kar v poetičnem merilu ni lahko najti ustrezne slovenske besede. Prevod Mojega Krasa beremo tekoče in polnopomensko. Knjigo je opremil Andrej Pisani.

Igor Gedrih

Z obrobja vsakdanjosti

LITERATURA, PISATELJI IN POLITIKA

Malo je dejavnosti, ki jih spremlja toliko predsodkov, kot to velja za dejavnost pisateljev in pesnikov. In eden najpogostejših takšnih predsodkov je gotovo tudi stališče, naj se pisatelj ne ukvarja s politiko, češ da to škoduje njegovi muzi. Zelo resni ljudje, tudi pisatelji in pesniki so med njimi, nadvse resno razglabljajo o tem, prirejajo simpozije in predavajo na njih, kako pogubno je za literaturo, če se

avtor okuži z virusom politike, ki se ga je tako težko iznebiti, saj vemo, da proti virusom še penicilin ne zaleže. In tudi pri nas kar naprej slišimo zaskrbljene opomine, da se Društvo slovenskih pisateljev vse preveč posveča politiki in premalo stanovskim zadevam. Predvsem pa, da ne skrbi

dovolj za tisto individualno in izjemno, predvsem etično držo pisatelja intelektualca, ki je in mora biti avtonomen subjekt v najplemenitejšem pomenu te besede. Vse, kar zadeva raven institucij, države, družbenega sistema in politike, naj bi bilo za pravega intelektualca in pisatelja povsem drugotnega pomena. Tistim, ki politično delujejo, pa največkrat očitajo, da so tako ali tako kvečjemu drugorazredni pisci, ki hlastajo po posvetnih časteh, popularnosti in oblasti, in da tako rekoč zlorablajo literaturo in jo spravljajo na slab glas. Ko človek prebira in posluša vse te argumente, ki nemalokrat zvenijo zelo prepričljivo, pa se vendarle sprašuje, zakaj neki je »vlačuga politika« ravno za pisatelje tako smrtno nevarna? Oziroma: ali na primer profesorjem fizike, zdravnikom, pravnikom in mehanikom virus politike tudi dela toliko hudega kot pisateljem ali pa so ljudje, ki opravljajo te poklice, nekako zaščiteni pred njegovim delovanjem in se lahko mirne duše pečajo s politikom, ne da bi to imelo kakršnekoli posledice za njihovo poklicno delo? Vprašanje o razmerju med literaturo in politikom oziroma o pisanju in pisateljevem sodelovanju v političnem življenju je potemtakem le treba nekoliko drugače zastaviti. Ali res politična dejavnost, ki je kajpak lahko tudi posledica pisateljeve državljanske osveščenosti in njegove občutljivosti za nepravilnosti v družbi ali preprosto izraz njegove zainteresiranosti za sodelovanje v urejanju javnih zadev, nujno slabo vpliva na njegovo pisanje? Prepričan sem, da to ni nujno, še manj pa samo po sebi razumljivo.

Seveda poznamo mnoga, slaba in tudi dobra literarna dela, ki so nastala iz avtorjeve težnje, da bi jih populariziral ali pa samo posredoval bralcem kakšno politično idejo ali svoje politično spoznanje, izkušnjo ali kaj podobnega. In kadar se pisatelj loti pisanja z namenom ali željo, da bi uveljavil kakšno politično idejo ali koga politično napadel in diskreditiral, gre vsekakor za neke vrste zlorabo literature oziroma za dejanje, ki mu literarni videz služi zgolj kot krinka. V bistvu torej v takšnih primerih sploh ne gre več za literaturo. Res pa poznamo tudi dela, ki so nastala iz te vrste pobud, pa so svoj prvotni namen v bistvu presegla in učinkujejo predvsem ali pa celo samo na estetski ravni, tako da je prvotni vzgib za nastanek dela neopazen in pozabljen. Takšne vrste umetnina je tudi Cankarjeva povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* in nekoliko tudi njegova drama *Hlapci*.

Ne glede na to pa velja prejšnja ugotovitev o zlorabi literature v primeru, kadar političen ali, kot pravimo, idejen učinek prevladuje nad estetskim, tako da ima estetski učinek zgolj spremljevalno ali celo mimikrijsko funkcijo. O zlorabi govorimo zato, ker »literarno« posredovana politična ideja učinkuje na bralca (enako tudi na gledalca v gledališču ali v galeriji) kot druge vrste »resnica«, zato se bralec tudi drugače ozdava nanjo, ker jo dojame kot drugače zavezujočo ali celo kot absolutno zavezujočo, spregleda pa njeno pravo, politično naravo. Ta drugačni učinek »umetniško« posredovanih političnih idej so, kolikor so največ mogle, izkoriščale zlasti totalitaristične ideologije 20. stoletja, zlasti fašizem in komunizem, že pred njimi in še danes pa tudi nekatere religije. Literatura kot vsa umetnost, zadeva namreč, podobno kot mit ob eksistencialno in ontološko raven človeka, medtem ko politika s političnimi idejami vred zadeva predvsem družbeno razsežnost človeka in seveda tudi eksistenčno raven. Ker pa totalitaristične ideologije želijo obvladovati človeka v celoti in se ne zadovoljijo samo z obvladovanjem njegovega družbenega in morda še eksistenčnega interesa, se polaščajo in skušajo obvladati tudi vsa druga področja človekovega delovanja, mišljenja in interesa in se mu predstaviti in vsiliti kot univerzalna

praksa in teorija obenem, ki zadeva celoto njegovega bivanja in interesov. To pa nujno vodi tudi v podrejanje umetnosti (še zlasti literature) ideološko omejenemu konceptu edine prave umetnosti oziroma literature («socialistični realizem» ipd.).

Na videz paradoksalno, čeprav povsem logično pa je, da v totalitarni državi, kjer je vse prežeto z ideologijo in podrejeno ideologiji in zato ni mogoče legalno politično delovati na osnovi drugih idej, največkrat postane prav literatura tisti medij, skozi katerega se začnejo najprej uveljavljati nove ideje in odpor zoper popolno ideologizacijo življenja. Tak angažma, kolikor seveda ne gre zgolj za plasiranje nasprotnih totalitarnih idej in za prikrito propagando druge ideologije, temveč res za demaskiranje totalitarnosti vladajoče ideologije, je sam po sebi pozitiven in ga ni mogoče označiti za politično zlorabo literature. Če namreč, kot rečeno, ne gre za propagando druge ideologije, temveč za odkrivanje totalitarne narave vladajoče ideologije in za razkrinkavanje samovolje oblasti, za odpiranje političnih »tabu tem« ipd., je to v bistvu prizadevanje za osvoboditev človeka. Osvoboditev in svoboda kot nasprotje totalitarizma pa sta pojma, ki nimata samo politične razsežnosti. Pojem svoboda ima tudi eksistencialno in ontološko razsežnost, zato človekova svoboda nikakor ni nujno povezana zgolj s to ali ono politično idejo ali ideologijo. Nasprotno: sleherni ideologija, naj bo na videz še tako liberalna, se polašča človeka in ukinja njegovo svobodo. Skratka, dokler angažma literarnega dela izhaja iz težnje po osvoboditvi človeka izpod diktata te ali one ideologije, avtorja nikakor ni mogoče obsoditi za zlorabo literature v politične namene, čeprav to hkrati še nič ne pomeni za oceno kvalitete dela. O zlorabi govorimo, ako gre za propagiranje ali dokazovanje pravilnosti vladajoče ali katerekoli druge politične ideje ali ideologije.

Po drugi strani pa se seveda pisatelj lahko politično udejstvuje kot katerikoli državlján, ne da bi to kakorkoli vplivalo na njegovo literarno delo, na njegovo poetiko, izbiro snovi in estetski učinek njegovih del. Politika zadeva državljansko plat pisateljeve eksistence, in če politično deluje kot državlján, mu kajpak pisateljska odprtost do sveta (recimo, da gre za poseben dar za opazovanje in nagnjenost k analizi družbenih pojavov, za posebno občutljivost za nepravilnosti in poudarjen čút za etično ipd.) lahko samo koristi. Ker pa so pisatelji povečini res posebej pozorni na vse, kar se dogaja v družbi, zato se pogosto tudi prvi odzivajo na marsikaj, kar se v družbi že dogaja ali pa je po različnih simptomih mogoče pričakovati, da se bo zgodilo. Pri tem pa nikakor ne mislimo, da je pisatelj kakšne posebne vrste bitje, ki ima za te reči nekakšen šesti ali sedmi čút. Gre preprosto za tipiko tega poklica. To je v bistvu nenehna preža na vse, kar se dogaja in kako se kaj dogaja v družbi, kot neizogibna nujnost tega poklica oziroma pisateljevega življenja. Po drugi strani pa je vendarle res, da je pisateljem tudi pri nas v tem pogledu nekoliko več dovoljeno, in da je »oblast« bolj pripravljena prenašati njihovo opozarjanje na njene »grehe« kot »glasnost« kogarkoli drugega. Ta popustljivost oblasti je po eni strani posledica preteklih zaslug slovenskih pisateljev, ki so svoje čase predstavljali skoraj edino pozitivno politično plast slovenstva in so morda res celo najbolj zaslužni, da se je slovenski narod sploh ohranil kot kulturni in politični subjekt, po drugi strani pa se namera »oblasti« tudi zdi, da pisatelj in sploh umetnikov ljudje vendarle ne jemljejo čisto od kraja zares.

Kakorkoli že, očitati pisateljem kot stánu, da se politično preveč anga-

žirajo, je enako nevzdržno, kot po drugi strani misliti, da pisateljem lahko odpustimo, če malo ponergajo, ker so pač umetniki že po naravi nezadovoljni in srboriti. Preprosto rečeno: pisatelji, kot posamezniki in kot stan, torej tudi kot pisateljsko društvo, z enako pravico sodelujejo v političnem življenju kot vsi drugi državljani. Po drugi strani pa jih že omenjeni poudarjeno kritično-analitičen odnos do družbe in njihova temeljna naravnost, ki jo lahko označimo kot proizvodnjo utopij (in ne le fikcije) tako rekoč silita, naj se na življenje odzivajo tudi politično. Najbrž lahko za vso umetnost in ne le za literaturo rečemo, da pomeni nenehno razglabljanje o stanju sveta in kritika tega stanja s stališča lastnega »idealnega« koncepta tudi ponujanje teh novih konceptov in takšna dejavnost ima nujno tudi politično razsežnost.

Deloma pa pisateljska politična dejavnost izhaja tudi iz še bolj razumljivega dejstva, da je pisatelj, ki kot poglavitno orodje in medij uporablja jezik, bolj kot kdorkoli drug zavzet za obstoj in pogoje obstoja za svoj narod. Navsezadnje je za pisatelja ta njegov narod prvo in najpomembnejše občinstvo, ki ga vzpostavlja kot pisatelja, ne glede na to, koliko se kasneje uveljavi tudi v mednarodnem kulturnem prostoru. Ta narod pomeni za pisatelja na samo seštevke možnih bralcev, temveč tudi neke vrste duhoven biotop in biotip hkrati. Znotraj tega biotopa se njegovo delo preverja na nekakšni temeljni eksistencialni ravni. Sonarodnjaki ob branju njegovega dela potrjujejo svojo skupno skušnjo ali pa jo celo šele odkrivajo. Vsekakor pa v delu, čeprav morda v drugačnih barvah in obrisih, prepoznavajo obzorje svojega lastnega sveta. Tuji bralci lahko ocenjujejo delo kot veliko in pomembno umetnino z oblikovnega vidika, vendar največkrat pritegne njihovo pozornost le, če jim omogoči v bistvu domišljjski izlet v dotlej neznano in jih očara z eksotiko tujega. Pisatelji, ki presežejo to opredeljenost po lastnem okolju in narodu in se uveljavijo v kakšnem drugem okolju ali kar takoj kot mednarodno priznani pisci, so v glavnem le pomembne izjeme. Vse to pa je še dodatni razlog za to, da je pisatelj tem bolj zainteresiran za politično usodo svojega naroda in nemara je tudi v tem nekaj razlogov za stopnjevanje političnega angažmaja slovenskih pisateljev v preteklosti in še posebej v zadnjih letih.

MILOŠEVIĆ, STANOVNIK IN POKOJNI IVAN CANKAR

Predsednik Predsedstva SR Srbije, Slobodan Milošević, je v svojem slavnem govoru v tovarni Jugoalat označil slovensko ljudstvo kot ljudstvo lakajev, ki se prilizujejo Evropi, politična stališča in odločitve Slovenije pa kot »protijugoslovanska« in »fašistoidna«. Predsednik Predsedstva SR Slovenije, Janez Stanovnik, je že pred tem izjavil za neki črnogorski časopis, da bi morebitna odcepitev Slovenije od Jugoslavije pomenila za Slovence v bistvu samomor. Nekoliko kasneje (konec maja) pa je Predsedstvo, ki mu predseduje Stanovnik, povabilo Predsedstvo SR Srbije s Slobodanom Miloševićem na čelu, naj za božjo voljo najde čas za pogovor s slovenskim vodstvom, ki bi mu rado pojasnilo, da se Slobodan Milošević vendarle moti, ko tako neusmiljeno zmerja Slovence z lakaji, ki se prilizujejo Evropi in hkrati solijo pamet veliko bolj pokončnim Srbom. In kaj ima z vsem tem »pokojni Ivan Cankar«? Samo to, da je kot veliki slovenski

pisatelj, ki je vsaj včasih le našel za sonarodnjake tudi lepo besedo, v glavnem vseeno precej negodoval nad nami, češ da smo »hlapci, za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje«, torej povsem neznačajni ljudje, ki ne znajo ceniti ne sebe ne svojih velikih mož. In s takšno oceno se je vsaj do neke mere l. 1941 strinjalo tudi vodstvo OF Slovenskega naroda in ravno zato zapisalo v svoj program tudi težnjo po spremembi slovenskega značaja. Seveda ne gre le za vprašanje, ali Stanovnikova izjava, da zahteva po nacionalni suverenosti in ustavnem priznanju pravice do samoodločbe pomenijo pravzaprav le simptom, ki opozarja na nagnjenje k samomoru, priča o značilni slovenski cagavosti. Tudi znanega, res pretirano vljudnega pisma, ki ga je slovensko Predsedstvo poslalo srbskemu, ne bi želel komentirati; to so storili že mnogi. Da je to pismo bilo v bistvu zgrešena poteza, priča tudi odgovor Predsedstva Srbije, povzet v slovenskih dnevnikih 2. junija. Ni pa mogoče prezreti, da je bilo v teh nastopih in dejanjih opaziti odločilno razliko. Mi kajpak lahko »trezno« ocenjujemo, da je bil Miloševićev napad na Slovenijo taktična napaka, ker utegne povzročiti ravno to, česar si Milošević gotovo najmanj želi, namreč t.i. »homogenizacijo« slovenskega naroda. Kljub temu pa je jasno, da je ta napad ponovno opozoril na Miloševićevo prepričanost vase in lastno moč oziroma v moč skupnosti, ki mu za zdaj skoraj brez pomislekov sledi. Njegov nastop je bil brezobziren in brezpriziven, lahko bi rekli resnično suveren. Milošević se očitno ne sprašuje o tem, kaj sme in koliko sme povedati na račun kateregakoli ljudstva v Jugoslaviji. Zanj je povsem logično, da to pove. O tem, kako bodo njegove besede učinkovale in odmevale, on ne razmišlja. Po drugi strani pa je Stanovnik verjetno dobro premislil, kako bo odgovoril na vprašanje o možnostih, da se Slovenija odcepi od Jugoslavije. Preprosto je on želel Jugoslavijo prepričati, da kaj takega sploh ne pride v poštev, ker bi odcepitev pomenila za slovenski narod samomor. To pa je – v kontekstu njegovih prizadevanj za status »očeta« tega naroda – pomenilo tudi zagotovilo, da on kot »oče naroda« česa takega ne bo nikdar dopustil. Hkrati pa je to seveda nujno zvenelo kot nekakšno njegovo laskanje Jugoslaviji, češ samo Jugoslavija omogoča Slovencem, da živijo in preživijo. Posredno je bila ta izjava celo neke vrste zahvala Jugoslaviji in hkrati zagotovilo vdanosti ter priznanje pravice, da Jugoslavija na ta račun vendarle sme tudi kaj zahtevati od Slovenije. Preprosto povedano: ta izjava priča o nekakšnem usodnem pomanjkanju samozavesti najvišjega predstavnika Slovenije. Povsem drugače bi bilo, ko bi Stanovnik npr. zagotovil Jugoslaviji, da po njegovem mnenju v Sloveniji nihče resno ne razmišlja o odcepitvi, da pa bomo Slovenci, če bomo ocenili, da nam v Jugoslaviji ni več obstati, to brez pomislekov storili ravno zato, ker mislimo, da smo dovolj delovni, dovolj vztrajni in ustvarjalni, da se bomo tudi sami obdržali in celo uveljavili. Naj bi zvenelo še tako patetično, menim, da bi »oče naroda« to moral tako povedati, in da je to dolžan svojemu ljudstvu, če že sebi ne.

S tega vidika je še posebej zanimiv odgovor srbskega Predsedstva na pismo slovenskega Predsedstva, objavljen, kot rečeno, 2. junija. Srbsko predsedstvo je nonšalantno zahtevalo, naj se slovensko vodstvo odpove svojim stališčem o Kosovu, naj svoje mnenje podredi mnenju srbskega predsedstva in naj uskladi svojo politiko »s politiko SFRJ in ZKJ«. Gre torej, za poziv, ki je v elementarnem nasprotju z bistvom demokracije, za katero se načelno nadvse glasno zavzema tudi srbsko Predsedstvo in še

posebej predsednik Milošević. Srbsko Predsedstvo zahteva, naj se slovensko vodstvo, kot manjšina med vodstvi v Jugoslaviji, tudi v svojih stališčih podredi večini! Poleg tega zahteva, naj se podredi politiki ZKJ in ne volji ali politiki Skupščine SRS in prek nje volji slovenskega ljudstva, ki jima je sicer po logiki stvari odgovorno. Iz odgovora srbskega Predsedstva potemtakem sledi, da je slovensko Predsedstvo neke vrste ekspozitura Predsedstva Jugoslavije in najbrž tudi Predsedstva CK ZKJ in ne najvišji in demokratično izvoljeni organ oblasti slovenskega ljudstva in Slovenije kot suverene nacionalne države, prostovoljno združene v SFRJ kot federacijo suverenih narodov. Odgovor Predsedstva Srbije potemtakem odločno zanika t.i. Avnojska načela in hkrati priča o načrtih, ki jih ima z Jugoslavijo vodstvo te republike – prav o tem je govoril Milošević v Jugoalatu. Po drugi strani pa ta odgovor priča o popolni odsotnosti elementarne politične kulture, saj zanika tako rekoč osnovna načela demokracije in vsiljuje politično prakso ideološkega monopola, unitarizem in totalitarizem. Očitno je tak odgovor končno nekoliko streznil tudi Stanovnika in njegovo Predsedstvo. Odgovor na srbski odgovor, povzet v slovenskih dnevnikih 3. junija, je bil že bolj ustrezen.

Tone Peršak